

TÖRÖK ENIKŐ

*Az óbudai kamarai uradalom úrbéri felmérése**

Az óbudai uradalom – amelyhez 12 település tartozott: Óbuda, Békásmegyér, Szentendre, Bogdány (Dunabogdány), Tótfalu (Tahitótfalu), Monostor (Szigetmonostor), Szántó (Piliszsántó), Perbál, Tök, Zsámbék, Budakeszi, Budaörs – a középkorban kincstári birtok volt, a 17. században azonban a Zichy család kezére került. 1766-ban, Zichy Miklós (1709–1758) halálát követően a Magyar Kamara megvásárolta az uradalmat az özvegytől, Zichy Erzsébettől (1715–1796).¹

A települések többségének úrbéri összeírása 1770-ben elkészült, Óbuda és Szentendre mint mezővárosok több kiváltsággal rendelkeztek, több időt vett igénybe a városok és a kamara megegyezése. Óbuda összeírása 1772-ben, egy újabb pedig 1773-ban készült el, de az új úrbéri szerződést csak 1774-ben írták alá. Szentendre összeírása 1772-re fejeződött be.²

Források

Az óbudai uradalom felmérésének kartográfiai dokumentumai – Budaörsöt és az egész uradalmat ábrázoló térképek kivételével – fennmaradtak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) térképtárában (S szekció). Egyes lapokról készültek későbbi másolatok, illetve az ún. Kneidinger-atlaszba

is bekerültek kisebb méretarányú, így gyakran kevesebb adatot tartalmazó példányok.

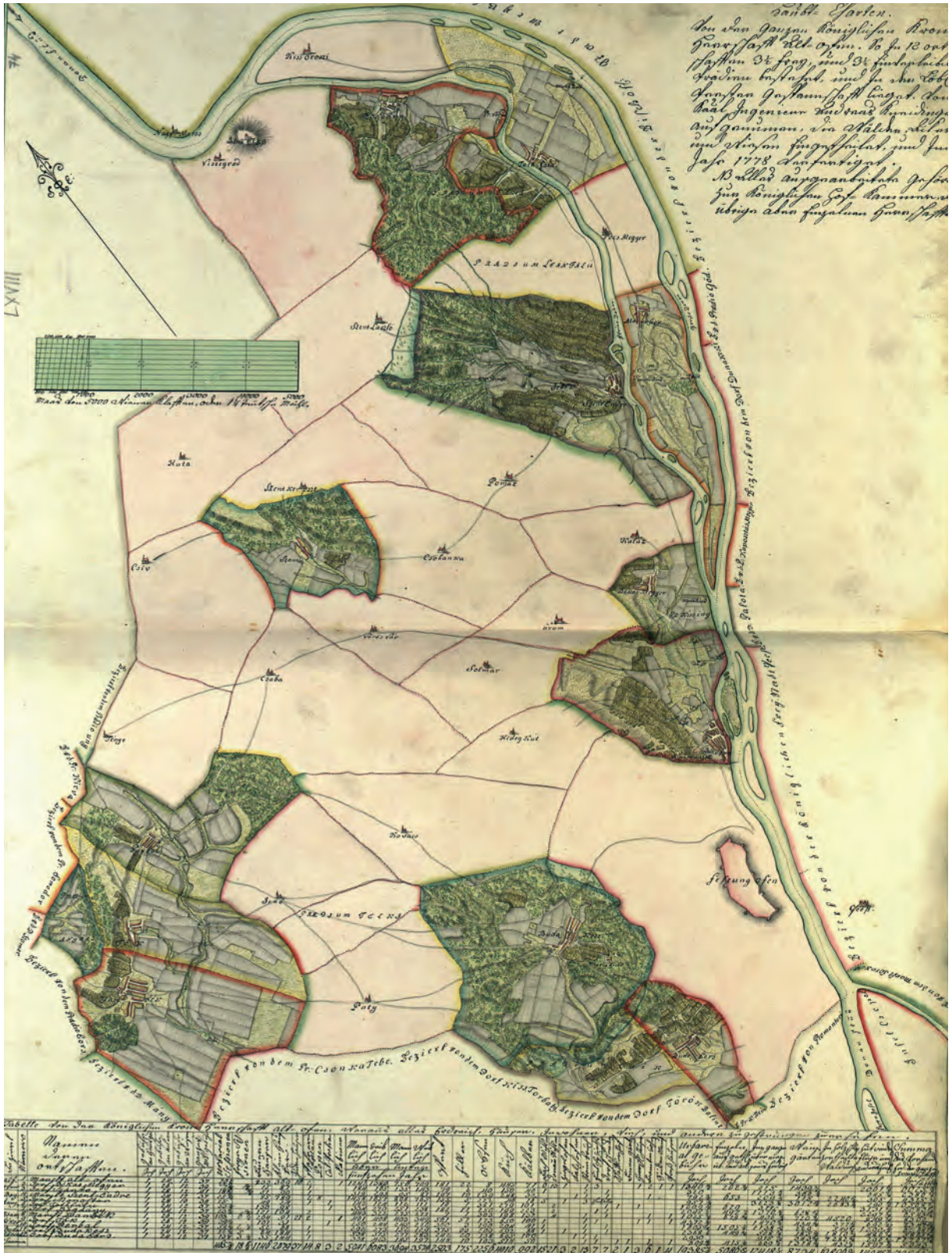
A felméréssel kapcsolatos írásos források többségét azonban kiselejtezték a 19. század második felében. Az egyes uradalmak úrbéri felmérését a kamara gazdasági ügyosztálya intézte, amelynek iratanyaga az E 58 Oeconomica állagban található. Az ügyiratokat a csomók elején található selejtezési jegyzék tanúsága szerint 1875–1876-ban, az Országos Levéltárnak történő átadás előtt a Pénzügyminisztérium Kincstári levéltárában Jankura György (†1876) és Stentzinger Alajos (†1879) levéltári tiszt selejtezte, a selejtezés tulajdonképpen a műszaki munkálatokat teljes egészében érintette. Így a kutatás során a mutatókönyvekből és a departamentum tanácsülési jegyzőkönyveiből tudunk adatokat gyűjteni, mert ezek rövid összefoglalást adnak az ügyről és elintézéséről.³

Kneidinger úrbéri felmérései az 1770-es években

A kamarai birtokokon az 1770-es években kezdődött a települések úrbéri felmérése. A kamarai térképtárban (S 11) mintegy 33 úrbéri térkép maradt fenn ebből az évtizedből, ezeknek több mint a fele, köztük az első térképek 1772-

* A tanulmányhoz szükséges kutatás a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával az NKFI Alapból (K 132723) valósult meg.

1 GÁL ÉVA: *Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt, 1659–1766*. Bp., 1988 (= GÁL, 1988). 10., 57–58.
 2 FELHŐ IBOLYA: Mária Terézia úrbérrendezése a Buda és Pest környéki helységeekben. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 13. Szerk. TARJÁNI SÁNDOR. Bp., 1971. 133., 136. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (= MNL OL), C 59 Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum urbanae (= C 59) - IV. sorozat Com. Pest - Békásmegyér, Bogdány, Budakeszi, Budaörs, Monostor, Óbuda, Perbál, Pilisszántó, Szentendre, Tök, Tótfalu, Zsámbék.
 3 Jankuráról és Stentzingerrel I. *Magyarország tiszti czim és névtára*, 1. (1873) 79.; „Kedves Lajosom”. *Csánki Dezső levelei Thallóczy Lajoshoz, 1879–1916*. Sajtó alá rend., bev. és névmutató: REISZ T. CSABA. Bp., 2017. 29.; FALLENBÜCHL ZOLTÁN: A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig, 1780–1848. *Levéltári Közlemények*, 43. (1972) 2:354. A Magyar Kamara 18. századi szervezetéről I. NAGY ISTVÁN: *A Magyar Kamara, 1686–1848*. Bp., 1971. 181., 185. Mutatókönyvek jelzete: MNL OL, E 43 Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Libri capitales officii registraturae cameralis (= E 43) 25–26. köt., 31–33. köt., tanácsülési jegyzőkönyvek jelzete: MNL OL, E 58 Magyar kincstári levéltárak, Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Oeconomica (= E 58) 22–23. köt.

■ Az óbudai uradalom térképe a Kneidinger-atlaszból (MNL OL, S 11 - No. 830:68.)

ből Kneidinger Andrástól, az óbudai uradalom felmérőjétől származnak. Kneidinger 1769 és 1772 között a bellyei uradalomban dolgozott, térképei közül azonban csak egy maradt fenn, Majs térképe 1772-ből. Ezzel párhuzamosan, 1771–1772-ben a székesfehérvári örkanonosság birtokain is térképezett, mégpedig Gölle, Taszár, Fonó és Attala területén.⁴

Ezt követően, 1772 és 1774 között a mérnök a diósgyőri uradalomban végzett úrbéri felmérést, azonban ebből a munkájából egy térkép sem ismert. 1774-ben megrajzolta a sóvári uradalomhoz tartozó Sószyülvész és Tótsóvár térképét 1:7200 méretarányban. A tokaji uradalom területéről sem maradtak fenn Kneidinger eredeti úrbéri térképei, csak az 1780-as években összeállított atlaszában lévő másolatok: Tiszaladány (1776, 1:28 800), Kenézlő (1775, 1:18 800) és Tiszabúd (1776, 1:28 800). Annak ellenére, hogy ezek kisebb méretarányúak, tartalmazzák a jobbágytelkek számát, sőt Tiszaladány és Tiszabúd esetén táblázatos formában a jobbágyok neveit és a telkek adatait is. Az óbudai uradalom felmérését követően Kneidinger 1778-ban a Bácskai kerülethez tartozó Kúla úrbéri térképét készítette el, de ennek sem ismerjük az eredetijét, csak az atlaszba kötött változatát. A mérnök két lapon rajzolta meg a települést: a belterületet 1:7200 méretarányban, a külterületet 1:28 800 méretarányban, mindkettőn feltüntette a jobbágytelkek számát.⁵

Kneidingeren kívül az 1770-es években kamarai mérnököket (Coroni Sámuel, Szervánszky Ádám Ábrahám, Freydhoffer

Antal, Karpe Mihály), kamarai mérnökgyakornokokat (Denk Ferenc), hites (juratus geometra; Czadray János, Balla Antal, Hyross György, Fischer József Henrik) és hadmérnököket (Karl Wittinghoff, Joseph d' Hochberg) találunk a kamarai úrbéri térképek szerzői között.⁶

Már az 1770-es évek első felében felmerült az igény, hogy a felmérések, az úrbéri telkek felosztásának és térképezésének egységességét biztosítsák. Festetics Pál, a kamara alelnöke megbízásából Freydhoffer Antal kamarai számvevőségi hivatalnok és mérnök 1774-ben útmutató-tervezetet állított össze a kincstári birtokok úrbéri felmérésére. Nem található adatok arra vonatkozóan, hogy ezt az útmutatót a kamara hivatalosan elfogadta volna, de talán Kneidinger ismerhette, mert több térképén táblázatos formában név szerint felsorolta az úrbéri telkek birtokosait, ahogy azt Freydhoffer javasolta.⁷

Az óbudai uradalom felmérése

Bár 1770-ben új urbáriumot kaptak az óbudai uradalom települései, néhány évre rá a zsámbékiak elégedetlenkedni kezdtek és 1777 márciusában írásban panaszkodtak, hogy nem rendelkeznek elegendő szántófölddel és réttel megélhetésük biztosításához és kérvényezték, hogy a jobbágytelken felül a majorsági területen bérelt parcellákat is megkaphassák. Ferberth Ferenc Xavér, az uradalom prefekta az javasolta, hogy a probléma megoldása érdekében méressék fel a mezővárost, de ne

4 MNL OL, S 11 Térképtár, Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Kamarai térképek (= S 11) - No. 310., No. 537:1–4. TÖRÖK ENIKŐ: Az első úrbéri térképek a kamarai térképtárban. *Catastrum*, 6. (2019) 2:3–14.

5 MNL OL, S 11 - No. 169–170., No. 830:107–108., , No. 830:11., No. 830:15., No. 830:98–99. Kúla eredeti térképe a No. 101. jelzeten volt a 19. század elején. L. *Index mapparum, et delineationum geometricarum anno 1808 et 1810. Regio-Camerale Archivum resignatarum.*

6 MNL OL, S 11 - No. 208:a. Kisoroszi, No. 10. Sajtény (Seitin), No. 209/a:1. Kismaros, No. 133:2. Madarász (Mädáras), No. 121. Bokorvány (Bucuroaia), No. 820:2. Pankota (Pâncota), No. 207:a. Nagymaros és Visegrád, No. 138. Dunabökény (Mladenovo), No. 554. Bormászpuzsta in Lébény, No. 556:1. Lickópuszta in Mecsér; No. 472:2. Kistelek, No. 211:a. Kóspallag, No. 109:b. Bélapusztá (Kúla/Kula), No. 119. Komlóskert (Chmelnica), No. 241. Rudna. Az S 11 - No. 407. Pankota (Pâncota)-térkép szerzője ismeretlen. A szakirodalomban bizonytalanság tapasztalható azzal kapcsolatban, hogy Szervánszky Ádám és Szervánszky Ábrahám egy vagy két személyt takar-e. Levéltári források megerősítik, hogy egy személyről van szó. MNL OL, E 58 35. kötet 31 Session 35. Erről l. még KÉMENES MÓNIKA: A nagyváradi római katolikus püspökök 18. századi régi rezidenciája. *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtéséből.* Új sorozat VIII. (XVIII.) köt. Kolozsvár, 2015. 130. 82. lábjegyzet.

7 Török ENIKŐ: Útmutató-tervezet a kincstári birtokok úrbéri felmérésére, 1774. *Catastrum*, 6. (2019) 2:15–23.

csak Zsámbékot, hanem akkor már az uradalom összes települését. A kamara elfogadta a javaslatot és a prefektusra bízta a felmérés végző mérnök kiválasztását.⁸

Két geometra dolgozott a környéken: Eperjessy István hites mérnök, aki Esztergom városát térképezte, és Kneidinger, aki az óbudai uradalom erdőit mérte fel. Eperjessy 120 dukátot kért Zsámbék felméréseért, Kneidinger azonban csak hatvanat, így az utóbbira esett a kamara választása. 1777. július 10-én Festetics Pál átalányszerződést kötött Kneidingerrel az uradalom felmérésére, a jobbágytelkek felosztására és a települések térképezésére.⁹

A mérnök még ugyanabban az évben befejezte a terepmunkát, de néhány jobbágy elégedetlen volt a felosztással. 1778 februárjában a dunabogdányiak panaszkodtak, hogy néhányan közülük a Duna árterületén kaptak telkeket, de ugyanannyi adót kell fizetniük, mint a többieknek. Márciusban Zsámbék és Tök jobbágyai is panaszt emeltek a felmérés és a felosztás hibái miatt. A kamara utasította a mérnököt, hogy javítsa ki a hibákat a prefektus utasításai szerint. Április elején Kneidinger az új prefektussal, Jeszenovszky Sámuellel kiment az érintett településekre és meggyőzte a jobbágyokat a felosztás helyességéről.¹⁰

Az óbudai uradalom úrbéri térképei

1778. március közepére Kneidinger elkészült az összesen 13 térképpel. Ezek közül egy uradalom-, a többi településtérkép volt. Két pél-

dányban rajzolta meg őket, táblázatokat, leírásokat és magyarázatokat mellékelte hozzájuk. Egy példányt elküldött a kamarának, egyet pedig átadott a prefektusnak. Az eredeti térképeket egy vagy két példányban őrzi az MNL OL térképtára, az uradalomtérkép és Budaörs térképének kivételével.¹¹ Kneidinger a felmérés mértékegységeként bécsi ölt használt.

Bár az uradalomtérkép eredeti példányai nem maradtak fenn, másolatokból ismerjük a térképet. Az egyik, minden bizonynyal kicsinyített másolat megtalálható a Kneidinger-atlaszban: *Haupt-Charten von der ganzen königlichen Kron-Herrschaft Alt-Ofen* (1:72 000), a másik, 1815. évi pedig az osztrák állami levéltárban: *Haupt Karte von der ganzen Kron Herrschaft Alt-Ofen*.¹²

Szentendre mezőváros térképe (*Charten von kaal. Marckt Szent-Endre*, 1:14 400) nem úrbéri térkép, mert a város külön szerződés értelmében egy összegben, évi 6000 Ft-ért megváltotta szolgáltatásait. A térkép ugyan ábrázolja a telkeket, de számozás nélkül, tehát a birtokosokra vonatkozó információt nem tartalmaz. Viszont a térképen láthatók a szántóföldi parcellák, a rétek, a szőlők, a vágásokra osztott erdőterületet, így inkább mezőgazdasági és erdőterképnek tekinthető.¹³

A fennmaradó térképek közül nyolcnak a méretaránya 1:14 400, Békásmegyér térképe készült nagyobb méretarányban: 1:9300. Mindegyik térképen szerepel egy rövid szöveges ismertető (nota bene) az egyes művelési ágak területéről és egy táblázat, amelyben

8 MNL OL, E 58 22. köt. 1777. 20. Session 2.

9 MNL OL, E 43 26. köt.; E 58 22. köt. 1777. 5. Session 6., 13. Session 4., 20. Session 2., 26. Session 4., 29. Session 5., 30. Session 1., Extra Numerum 1., 47. Session 14. Eperjessyről l. PROKOPP GYULA: Esztergom város 1777. évi felmérése. *Esztergom Évlapjai*. Szerk.: ZOLNAY LÁSZLÓ. Esztergom, 1960. 65–79., Eperjessy Esztergom-térképe: MNL KEMEL, EvT 2. Kneidinger erdőterképei 1777-ből: MNL OL, S 11 - No. 39/1–3., No. 40/1–2., No. 1058:1–2. és Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Sonderbestände, Sammlungen und Selekte Patente, Karten- und Plansammlung (= ÖStA, FHKA SUS KS) K 37–38.

10 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 9. Session 7., 11. Session 5., 8., 17. Session 3–5.

11 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 17. Session 1., E 43 1778 ápr. 619.; S 11 - No. 31., No. 33., No. 34., No. 35/1–2., No. 36–38., No. 41/a:1–2., 41/b., No. 43/1–2., No. 43/3., No. 45/a:1–2., No. 46:1–2. Budaörs térképe a No. 32. jelzetten volt, l. *Index mapparum, et delineationum geometricarum anno 1808 et 1810. Regio-Cameralli Archivo resignatarum*.

12 MNL OL, S 11 - No. 830:68. ÖStA, FHKA SUS KS L 46.

13 MNL OL, S 11 - No. 36. A Kneidinger-atlaszban két másolat is van a térképről: *Charten von kaal Marckt Szent Endre* (1:28 800) és *Charten von kaal Marckt Szent-Endre* (1:36,000). MNL OL, S 11 - No. 830:71., 81. A város privilégiumairól l. ERDŐSI PÉTER: Kiváltságos mezőváros a 18–19. században. *Kép, önkép, múltkép. Fejezetek Szentendre történetéből*. Szentendre, 2014. 159–160. Az atlaszba kötött térképekről l. még DÓKA KLÁRA: *Szentendre története írásos emlékekben*. Szentendre, 1981. 30.

■ Anton Scharle jobbágytelke Zsambék térképén, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 46:1.)

számsorrendben a jobbágytelkek birtokosainak neve és a telkek művelési ágak (szántóföld, rét) szerinti területe van feltüntetve. A házas zselérek (*inquilinus domiciliatus*, *Kleinhäusler*) belterületi telkei semelyik térképen nincsenek megszámozva, annak ellenére, hogy néhány településen részesültek a maradványföldről, pl. Pilisszántón és Tahitótfaluban. Az utóbbi esetben is csak a külterületi telkek kaptak számot. Több térképen láthatók a vágásokra osztott erdők évszámokkal jelölve, pl. Pilisszántó, Tök, Budakeszi, Dunabogdány, Perbál és Zsambék esetében. Ez nem meglepő, mert 1777-ben Kneidinger felmérte az uradalom erdeit.¹⁴

Zsambék térképe három példányban maradt fenn, kettő közülük a mérnök aláírásá-

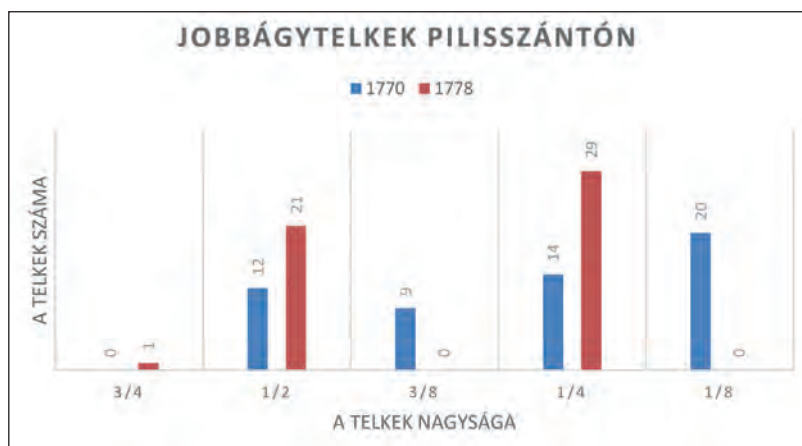
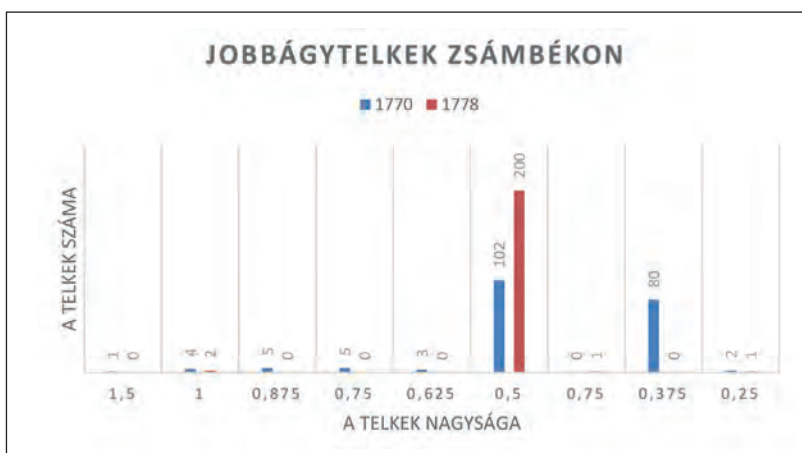
val és dátummal (*Charten von kaal. Marckt Zsambék ...*), egy pedig aláírás és dátum nélkül (*Karte von dem kammeral Marckt Zsambék*), ez utóbbi feltehetően későbbi másolat.¹⁵ A jobbágytelkek a térképen meg vannak számozva, és a térképre rajzolt táblázatból kiderül, hogy kinek a telke volt, milyen művelési ághoz tartozott és mekkora volt a területe holdban. Például Anton Scharle 1. számmal szerepel a táblázatban, 1778-ban féltelekkel (19 6/8 hold) bírt, míg az 1770. évi úrbéri tabella szerint 3/8 telekkel (14 4/8 hold). 1778-ban a jobbágytelkek egy beltelekből házzal és kerttel, valamint nyolc külső szántóföldi telekből állt. Zsambékön a jobbágyok rét helyett is szántóföldi telkeket kaptak.¹⁶

14 GÁL, 1988. 17. 25. lábjegyzet. Az erdőterképek jelzetei: MNL OL, S 11 - No. 39/1-3., No. 40/1-2.; ÖStA, FHKA SUS KS K 37-38.

15 MNL OL, S 11 - No. 46:1-2. MNL Pest Megyei Levéltár (= PML), IV. 165. d. (PMU) 49. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von denen kaal Ortschaften Markt Zsambék und Dorf Tök ...*, 1:28 800; No 9. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:28 800. MNL OL, S 11 - No. 830:75., No. 830:87.

16 Kneidinger 1200 négyszögöles holdakkal számolt a térképein, l. GÁL, 1988. 7. A holdat Mária Terézia rendelkezése értelmében 1100, 1200, illetve 1300 négyszögöllel kellett számítani; ez tehát a kis vagy magyar holdnak felelt meg. FELHŐ IBOLYA: *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. Dunántúl*. Bp., 1970. HUSZ ILDIKÓ: *Család és társadalmi reprodukció a 19 században*. Bp., 2002. 49., 61., 83., 115-117., 168.

Az új telekosztás következtében megnőtt az úrbéri terület nagysága 3740 3/8 holdról 4066 5/8 holdra, emelkedett a jobbágytelkek száma 202-ról 204-re, emellett a plébános, a jegyző, az iskolamester, a kocsmáros, a mészáros is kapott jobbágytelket, valamint a molnár és a község is rendelkezett úrbéres parcellákkal. A telekosztás kiegyenlítette a birtokviszonyokat, a féltelkek száma szinte megduplázódott, 102-ről 200-ra emelkedett, ugyanakkor 1770-hez képest a 3/8 telkek eltűntek. Következésképp úgy tűnik, hogy a zsámbékiak panaszát orvosolták.¹⁷

Pilisszántón, Tahitótfaluban és Szigetmonostoron hasonlóképpen jelentős változások történtek a birtokviszonyokban 1770-hez képest.

Pilisszántó térképe (*Charten von kaal. Dorf Szanto ...*) szerint 1778-ra a teljes jobbágyok száma 55-ről 51-re csökkent, azonban az általuk birtokolt telkek nagysága kis mértékben nőtt, és a plébános is rendelkezett egy féltelekkel. Továbbá a fél- és negyedtelkek száma megduplázódott. A jobbágyok többsége és a zsellérek, valamint a templom, a jegyző, a község és az urasági vadász is részesült az úrbéri maradványföldekből.¹⁸

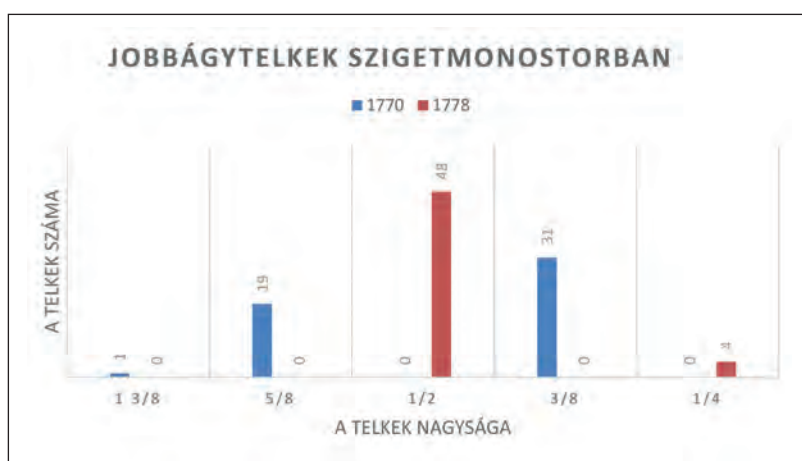
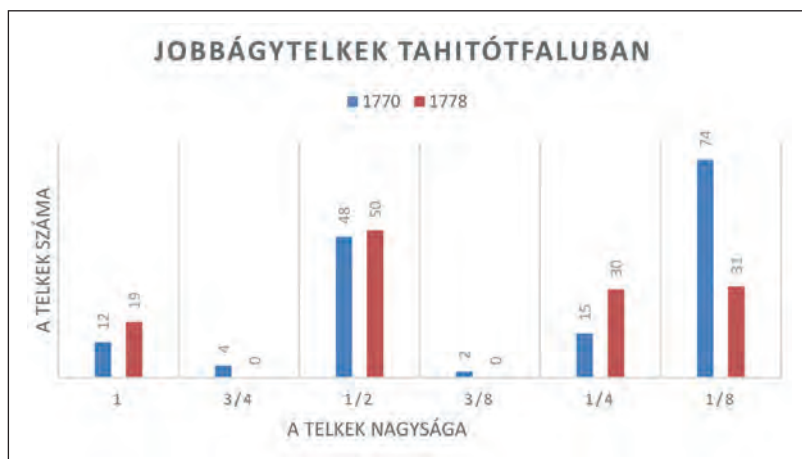
Tahitótfalu térképe (*Charten von kaal. Dorf Tothfalu ...*) két példányban maradt fenn, amelynek adatait az 1770. évi urbáriummal összevetve megállapíthatjuk, hogy a teljes jobbágyok száma 155-ről 133-ra csökkent, ugyanakkor a telkek nagysága kis mértékben növekedett, 52 3/4 telekről 55 3/8 telekre. 1778-ban kevesebben birtokoltak nyolcadtelket, és egyáltalán nem voltak 3/4 és 3/8 telkek a faluban, ehelyett többen negyed-, fél- vagy egész telket kaptak. A maradványföldeket pedig szétosztották a jobbágyok, a zsellérek, a református lelkész, a plébános, a református és a katolikus iskolamester, a jegyző, valamint a község között.¹⁹

Jelentősebb változások figyelhetők meg Szigetmo-

17 Az 1770. évi urbárium: MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Zsámbék. SPIRA GYÖRGY: A Pest megyei parasztság 1848 előtti rétegződése. *Századok*, 92. (1958) 5–6:632–633. (= SPIRA, 1958)

18 MNL OL, S 11 - No. 33., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Pilisszántó. A település kisebb méretű térképei a Kneidinger-atlaszban: *Charten von dem kaal Dorf Szanto ...*, 1:20 160 (MNL OL, S 11 - No. 830:73.), No 6. *in dominio Vetro-Budensi*, 1:21 600 (MNL OL, S 11 - No. 830:84.). SPIRA, 1958. 632–633. *Pilisszántó, falumonográfia*. Szerk. L. GÁL ÉVA, MALI LÁSZLÓ, SZŐNYI JÓZSEF. Pilisszántó, 1996. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/szlovakok/pilisszanto/pages/004_pilisszanto_i.htm

19 MNL OL, S 11 - No. 35/1–2., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Tótfalu. Térképei a Kneidinger-atlaszban: *Charten von denen kaal Dörf fern Bogdany und Toth falu ...*, 1: 28 800; No 5. *in dominio Vetro-Budensi*, 1:36 000. MNL OL, S 11 - No. 830:72., No. 830:83. L. GÁL ÉVA: *Tahitótfalu múltjából, XVI–XVIII. század*. Tahitótfalu, 2004. 50–52.

nostor birtokviszonyaiban is. 1770-hez képest a térkép szerint (*Charten von kaal. Dorf Monostor ...*) a jobbágytelkek száma 51-ről 52-re, nagyságuk $24 \frac{7}{8}$ -ról 25-re emelkedett, viszont három jobbágy, Piter Mihály (6. számmal jelölt telkek), Tóth András (29. számmal jelölt telkek) és ifj. Szalay András (36. számmal jelölt telkek) két azonos számon szereplő jobbágytelket bírt. A családok többsége $5/8$ és $3/8$ sessio helyett fél- és negyedtelket kapott. A maradványföldekből a jobbágyok, a zsellérek, a plébános, az iskolamester, a református lelkész, a jegyző, a

kocsmáros, a község, a katolikus sekrestyés, a mézszáros, az urasági hajdú és az uradalom részesedett.²⁰

A többi településen a birtokviszonyok alig változtak, például Óbuda mezővárosban, ahol 1772 és 1774 között zajlott le az úrbérrendezés. Az 1772. évi összeíráshoz képest az 1778. évi térképen (*Charten von kaal Marckt Alt-Ofen...*) a jobbágytelkek száma 228-ról 233-ra emelkedett, de az úrbéri telkek nagysága $29 \frac{1}{8}$ maradt. 1772-ben 225-en nyolcadtelekkel rendelkeztek, egy jobbágynek volt féltelke és kettőnek negyedtelke, 1778-ban azonban mindenki nyolcadtelket kapott.²¹

Békásmegyeren is alig tapasztalható változás. A falu a 17. században elnéptelenedett, 1736-tól német telepeseket költöztettek ide. 1770-ben 15

úrbéri féltelket tartottak nyilván, ehhez képest az 1778. évi térképen (*Charten von kaal. Dorf Békás Megyer ...*) 16 sessiót találunk, a 16. féltelkek az urasági kocsmáros birtoka volt. Mindkét nyilvántartásban ugyanazok a jobbágynevek szerepelnek, de ez nem feltétlenül jelenti ugyanazokat a személyeket, továbbá kérdéses, hogy a jobbágyok ugyanazokat a parcellákat birtokolták-e. Mivel 1770-ben nem készült térkép, így ez nem megállapítható.²²

Dunabogdány eredeti térképe (*Charten von kaal. Dorf Bogdány ...*) két példányban

20 MNL OL, S 11 - No. 34., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Monostor. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Dorf Monostor ...*, 1:30 250; No 4. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:26 000. MNL OL, S 11 - No. 830:70., No. 830:82. GYETVAINÉ BALOGH ÁGNES: Adalékok Szigetmonostor XVIII. századi történetéhez. *Építés - Építészettudomány*, 36. (2008) 3-4: 194–195., 215, 219–220.

21 MNL OL, S 11 - No. 38., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Óbuda. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Markt Alt-Ofen, und dem Dorf Békásmegyer ...*, 1:30 250; No 1. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:25 900. MNL OL, S 11 - No. 830:69., No. 830:79. Óbuda térképéről l. még GÁL ÉVA: Óbuda helyrajza a hódoltság végétől a XIX. század közepéig. *Tanulmányok Budapest múltjából*. 21. Bp., 1979. 108–110. GÁL, 1988. 121.

22 MNL OL, S 11 - No. 31., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Békásmegyer. SPIRA, 1958. 632–633. Az újratelepítésről l. GÁL, 1988. 68., 215. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Markt Alt-Ofen, und dem Dorf Békásmegyer ...*, 1:30 250; No 2-do in *dominio Vetro-Budensis*, 1:25 900. MNL OL, S 11 - No. 830:69., No. 830:80.

maradt fenn, ezenkívül rendelkezünk egy harmadik példánnyal, szerző és dátum nélküli későbbi másolattal (*Karte von dem kaal. Dorf Bogdány*). 1770-hez képest eggyel nőtt a jobbágytelkek száma: 121-ről 122-re, az úrbéri telkek nagysága pedig $23 \frac{3}{8}$ -ról $23 \frac{7}{8}$ -ra. A sessiók többségét nyolcad- és negyedtelkek tették ki. A maradványföldeket a telkes jobbágyok, a plébános, az iskolamester, az uradalmi hajdúk, a mészáros és a község között osztották szét, de egy részük uradalmi rét lett.²³

Tök térképét (*Charten von dem kaal. Dorf Tök und Praedium Anyacs ...*) valamikor a 19. század elején magyarra is lefordították: *Kimutatása az összes földterületeknek Tök községben*. A sessiók számában itt is emelkedés tapasztalható, 1770-ben 101, 1778-ban 109 sessió volt a faluban, nagyságuk $39 \frac{1}{8}$ -ról $39 \frac{4}{8}$ -ra nőtt. Az egyik sessiót, ifj. Bucsi Mihály negyedtelkét 0-val számozták, Kemény István pedig két sessiót bírt, mindkettőt 22-es számmal jelölték, az egyik egy $\frac{7}{8}$ telek volt, a másik pedig egy negyedtelek. A telkes jobbágyok itt is részesedtek a maradványföldekből, valamint a református lelkész és iskolamester, a jegyző, az urasági molnár, a kádár, a mészáros és a község is.²⁴

Budakeszi térképét (*Charten von kaal. Dorf Budakesz ...*) három példányban ismerjük, amelyek szerint 1770-hez képest 1778-ra a sessiók száma 65-ről 64-re csökkent, de továbbra is összesen $66 \frac{7}{8}$ sessió volt a faluban. 1778-ra eggyel nőtt az $1 \frac{1}{4}$ telket birtokló jobbágyok száma (42-ről 43-ra), és kettővel csökkent az $\frac{5}{8}$ telekkel rendelkezők száma (23-ról

és 21-re). Rét helyett is szántóföldi telkeket kaptak a jobbágyok, $1 \frac{1}{4}$ jobbágytelekkel bírt a község, valamint $2 \frac{1}{2}$ jobbágytelekkel a plébános. A mészáros és az uradalmi pálínka-főzde is részesült az úrbéri területből, amelynek egy részét a majorsághoz csatolták.²⁵

Perbál Békásmegyerehez hasonlóan a 17. században elnéptelenedett, az 1730-as évek végétől telepítettek ide szlovák és német telepeseket a szomszédos helységekből. Perbál térképe egy eredeti (*Charten von kaal. Dorf Perbal ...*) és egy másolati (*Karte von dem kammeral Dorf*) példányban maradt fenn, amelyek alapján a jobbágytelkek száma (52) az 1770-es években nem változott. 1770-ben a telkek többsége $1 \frac{1}{8}$ telek volt, egy jobbágy rendelkezett $1 \frac{3}{4}$ telekkel, egy pedig féltelekkel. Ehhez képest 1778-ban annyi változás történt, hogy mindenki egységesen $1 \frac{1}{8}$ telket bírt. Rajtuk kívül úrbéri $1 \frac{1}{8}$ telket kapott még a juhász és a vendéglős is, úrbéri parcellákat a plébános, az iskolamester, az erdész, az uradalmi molnár és a község, ezenfelül mind a jobbágyokhoz hasonlóan a maradványföldekből is részesedtek.²⁶

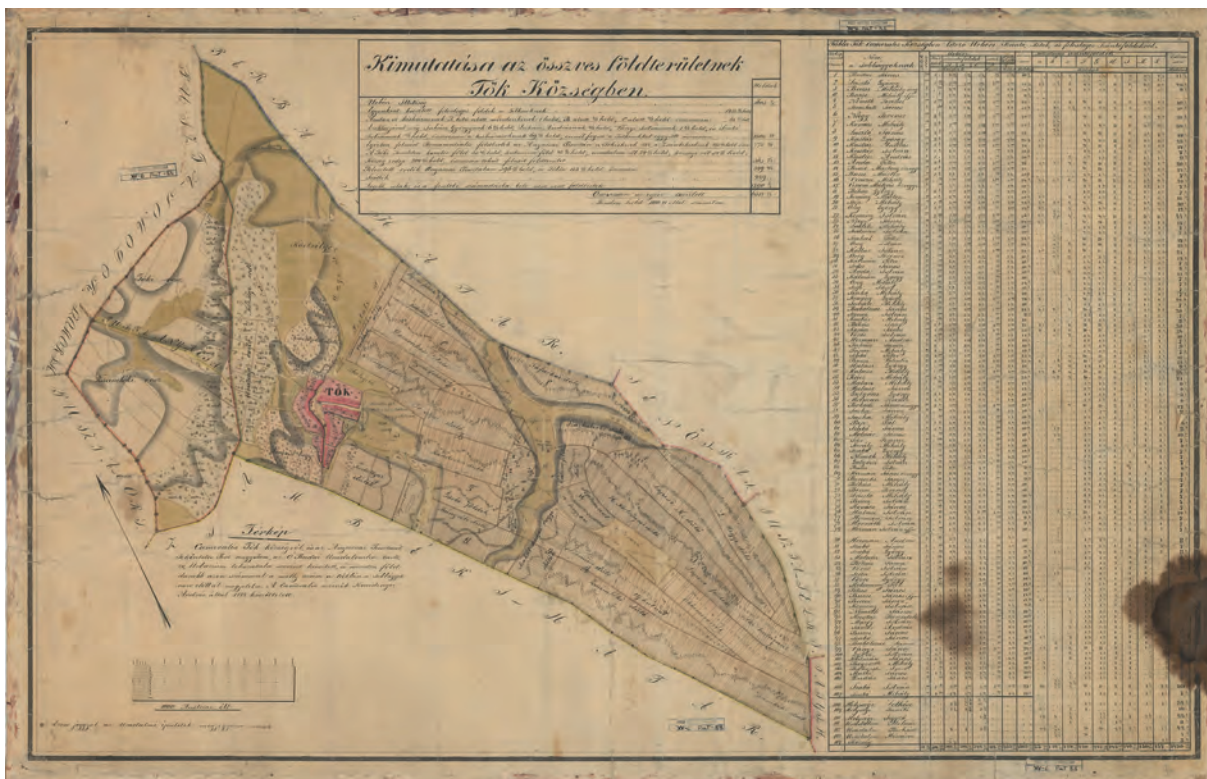
Az elkészült úrbéri térképeket rendszeresen használták birtokigazgatáshoz, birtokgazdálkodáshoz, amit az is bizonyít, hogy Zsám-bék, Dunabogdány, Perbál és Tök térképe – legutóbbi magyarul – későbbi másolatban is fennmaradt. Az uradalom kamarai kezelésbe vétele után az allodiumokat megszüntették, az allodiális szántókat, réteket és legelőket bérbe adták a lakosságnak. Jeszenovszky már 1778 áprilisában az új térképek alapján tett javasla-

23 MNL OL, S 11 - No. 43/1–3., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Bogdány. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von denen kaal Dörfern Bogdany und Toth falú ...*, 1:28 800; No 5. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:36 000. MNL OL, S 11 - No. 830:72., No. 830:83. GÁL, 1988. 121.

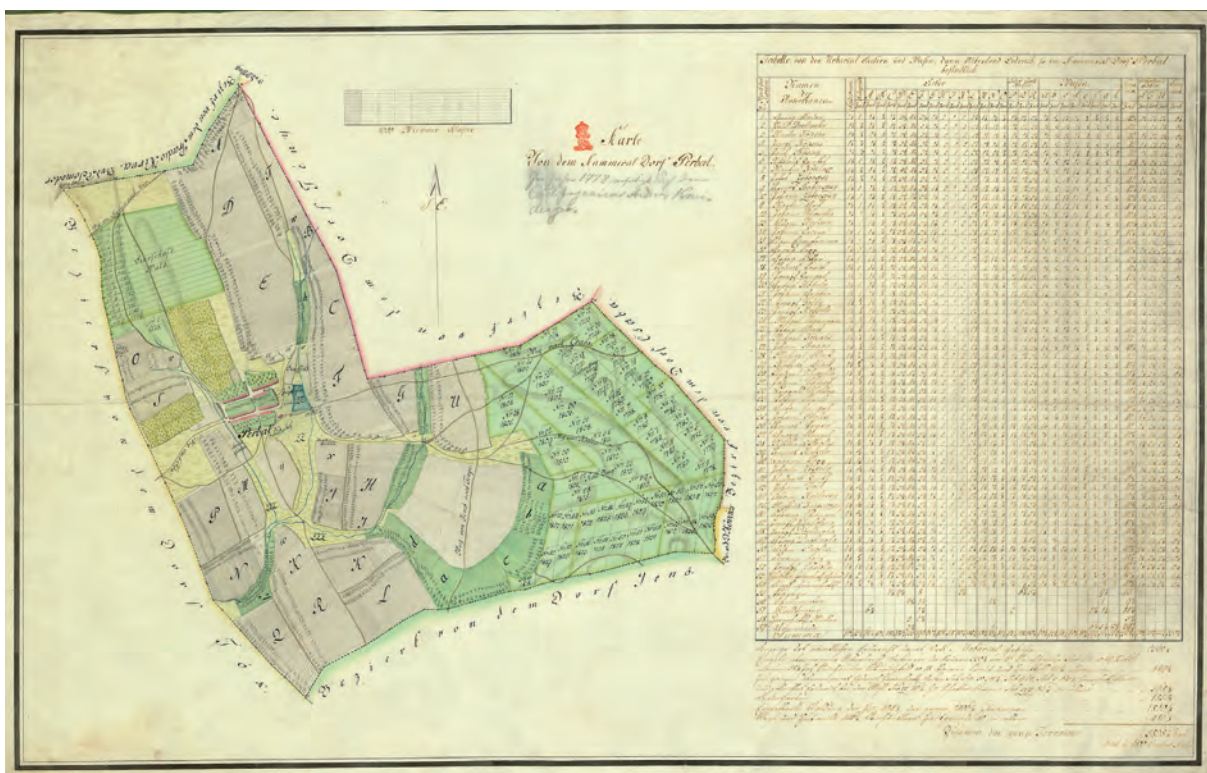
24 MNL OL, S 11 - No. 37., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Tök. MNL PML, XV. 6. (PMT) 88. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von denen kaal Ortschafften Markt Zsám-bék und Dorf Tök ...*, 1:28 800; No 9. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:28 800. MNL OL, S 11 - No. 830:75., No. 830:87. Az úrbéri összeírásról és a térképről l. még KECSKEMÉTI KÁROLY: *Tök község parasztsága az Urbáriumtól az úrbéri per végéig 1770–1879*. Tök, 2009. 15–16., 39–40., 49–52.

25 MNL OL, S 11 - No. 41/a:1–2., No. 41/b., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Budakeszi. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von kaal Dorf Budakesz ...*, 1:28 800; No 7. in *Vetro-Budensi dominio*, 1:30 240. MNL OL, S 11 - No. 830:76., No. 830:85.

26 MNL OL, S 11 - No. 45/a:1–2., C 59 - IV. sorozat Com. Pest - Perbál. SPIRA, 1958. 632–633. A Kneidinger-atlasz térképei: *Charten von dem kaal Dorf Perbal ...*, 1:28 800; No 10. in *dominio Vetro-Budensi*, 1:25 920. MNL OL, S 11 - No. 830:74., No. 830:88. A betelepítésről l. GÁL, 1988. 69., 215. és MOLNÁR ZOLTÁN: *Adatok Perbál történetéhez*. Perbál, 1991. 23–24., 28–29. A perbáli úrbéri összeírásról l. még *Perbál/Perwall. Geschichte und Erinnerungen an unsere Heimatgemeinde in Ungarn*. Zst.: JOSEF WALTER. Perbál, 1988. 83–85.

■ Kneidinger András 1778. évi Tököt ábrázoló térképének magyar nyelvű változata (MNL PML, XV. 6. PMT 88.)

■ Kneidinger András: Perbál térképe, 1778 (MNL OL, S 11 - No. 45/a:2.)

tot az allodiális területek bérbeadására. 1802-ben a békásmegyeri térkép egy részét rajzolták újra, szintén allodiális földek bérbeadása kapcsán. 1822-ben Liphay Sándor uradalmi ügyvéd kezdeményezte, hogy Óuda, Békásmegyer, Budakeszi, Budaörs és Perbál településeket újból mérjék fel, mivel a régi térképek elavultak. Új térképet (*Mappa intravillani possessionis regie coronalis Tottfalu ...*) azonban csak Tahitótfalu belterületéről ismerünk, új telekszámzással Külley János Dániel mérnök készítette 1819-ben.²⁷

Úrbéri térképek a későbbiekben

A térképezés kezdeti lelkesedése 1779-ben megtörni látszott, mikor is Festetics Pál, a kamara alelnöke – aki korábban a felmérés egyik jelentős támogatója volt – forráshiányra hivatkozva azt tanácsolta, hogy az 1776-ban ismét a kincstár birtokába került regéci és sárospataki uradalmat ne mérnökkel méressék fel, hanem az uradalmi tisztviselők jelenlétében a parasztok mérjék ki a telkeket. Úgy vélte, ők ugyanolyan gyorsan és könnyedén el tudják végezni a telkek kiosztását, mint a mérnökök, másrészt azzal indokolta javaslatát, hogy a parasztok általában elégedetlenek voltak a mérnökök munkájával.²⁸ Ennek ellenére az 1780-as évek-

ben tovább folytatódott a kamarai uradalmakban a műszaki felmérés, a 19. században pedig a jobbágyfelszabadítás miatt került előtérbe, az úrbéri perekben bizonyító erővel bírt. Még a 20. század elején is többször kölcsönöztek birtokperekhez úrbéri térképeket az Országos Levéltárból.²⁹

Az úrbéri térképeket nemcsak birtokigazgatás céljából vették elő a 19. században, hanem például összegyűjtötték, illetve lemásolták az ideiglenes földadó megállapítását szolgáló térképezés idején az 1850-es években, valamint a Tisza-völgy felmérése során a folyóparti települések úrbéri térképeit hasznosították. A későbbiekben többek között a gazdaság-, hely-, térképtörténészek, régészek, nyelvészek stb. fontos forrásaivá váltak.³⁰

Családtörténet-kutatásokhoz is használhatók az úrbéri térképek. A korábban említett zsámbéki Anton Scharle feltehetően az a személy, aki 1759. november 20-án kötött házasságot Ursula Hartwiginnel. Gyermekük: Barbara (*1760. 09. 08.), Éva (*1761. 12. 16.), Katalin (*1763. 09. 24.), Rozália (*1765. 08. 25.), Anna Mária (*1767. 11. 20.), Antal (*1772. 03. 29.), György (1774. 04. 11. – 1774. 09.), György (*1776. 04. 04.), Katalin (*1778. 07.04.). Az úrbéri térkép alapján meghatározható, hogy a család jobbágytelke hol helyezkedett el.³¹

27 MNL OL, E 58 23. köt. 1778. 17. Session 6., E 87 Magyar kincstári levéltárak, A visszaállított Magyar Kamara regisztratúrája, *Oeconomica* 1802 8:200 (8:199) és 1822-2-59., S 11 - No. 1479., No. 313:e/1. GÁL, 1988. 190., 210–211.

28 MNL OL, E 58 35. kötet 16. Session 18. RAVASZ JÁNOS: *A sárospataki uradalom gazdálkodása a XVIII. század első felében.*

29 MNL OL, Y 1 A Magyar Országos Levéltár levéltára, Általános iratok, 1232/1911., 1791/1913., 1597/1913., 963/1913., 1617/1913., 1325/1912., 1651/1913., 1141/1913., 1689/1913., 1510/1913., 1912/1913., 1931/1913., 1939/1913., 2013/1913., 2060/1913., 419/1913., 2250/1913., 2260/1913., 2469/1913., 2480/1913., 2481/1913., 2486/1913., 2491/1913., 2493–2504/1913., 128/1914., 595/1913., 149/1914., 154/1914., 193/1914., 338/1914., 426/1914., 426/1914., 563/1914., 572/1914. PLIHÁL KATALIN: Úrbéri térképek. *Geodézia és Kartográfia (= GK)*, 35. (1983) 3:195–201. ÉBLE GÁBOR: *Az ecsedi százéves urbéri per története (1776–1877). Az eredeti iratok és levelezések nyomán.* Bp., 1912. 62–94.

30 FODOR FERENC: A Tiszavölgy úrbéri térképei. *GK*, 9. (1957) 1–2:39–48. DEÁK ANTAL ANDRÁS: A reformkor mérnöke: Vásárhelyi Pál. *Hidrológiai Közöny*, 76. (1996) 3:139. TÖRÖK ENIKÓ: Az 1850-ben kinevezett kataszteri főmérnökök. *Catastrum*, 3. (2016) 1:33. TÖRÖK ENIKÓ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dülönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31., 36. GÁL, 1988. 7., 17., 87., 182–184., 191. HORVÁTH ISTVÁN: *A táj használata és változása a Pécsi Papnevelő Intézet birtokán.* PhD értekezés. Pécs, 2013. 23. LANDAIS, BENJAMIN: Villages, Actors of Local Cartography? The Cadastral Maps of the Banat (1772–1779). *History of Cartography: International Symposium of the ICA*, 2012. Berlin – Heidelberg, 2014. 129–148. TÓTH FERENC: *Makó úrbéli térképei.* Makó, 1988. 13. NÉMA SÁNDOR: A Győr megyei úrbéri térképek digitalizálása, a helytörténetírás és történetírás. *GK*, 57. (2005) 11:8–11. *Budakeszi évszázadai a harmadik évezred kezdetéig.* Szerk.: KÖRÖSINÉ MERKL HILDA Budakeszi, 2001. 23–50., 101–106. GELLÉR DÁVID: *Budakeszi a német betelepítés korában.* Budakeszi, 2017. 6–7., 40.

31 FamilySearch (www.familysearch.org). Érdekességképp megemlítendő, hogy 1759. november 20-án egy másik Anton Scharle (Sárle) is házasságot kötött Zsámbékon, mégpedig Julianna Thillinnel, de ő még ugyanabban az évben, december 13-án 59 éves korában elhunyt.